

Костенко Є.Я.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID ID: 0000-0002-3997-2371

Телендій А.А.

Міжрегіональна Академія управління персоналом

ORCID ID: 0009-0007-7436-7373

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ

У роботі здійснено узагальнення державної політики у сфері підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів, з урахуванням сучасних викликів, включаючи збільшене навантаження на систему судово-медичної експертизи в умовах війни. Розроблено рекомендації щодо удосконалення державної політики, яка повинна забезпечувати незалежність, надійність та професійну компетенцію судово-медичних експертів. Викладено сучасний стан правового статусу судово-медичних експертів відповідно до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про судову експертизу». Узагальнено існуючі механізми атестації та підвищення кваліфікації, зазначено на необхідність реформування та централізації управління судово-медичними установами з метою підвищення якості експертиз. Пропонуються кроки щодо впровадження програм підвищення кваліфікації для судово-медичних експертів, забезпечення сучасного обладнання та фінансового забезпечення, а також посилення міжнародної співпраці для обміну досвідом і вдосконалення професійних стандартів. Доведено, що забезпечення незалежності судово-медичних експертів є основою для об'єктивності та достовірності їхніх висновків у кримінальних провадженнях. Аналіз показав, що втручання місцевих органів влади у процес атестації судово-медичних експертів може створювати загрози для неупередженості їхньої діяльності, тому запропоновано централізацію управління судово-медичними установами на рівні держави. Зроблено висновок, що сучасні виклики, зокрема війна в Україні, вимагають негайного реформування системи підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів. Важливим є розроблення обов'язкових програм підвищення кваліфікації з урахуванням міжнародних стандартів та впровадження новітніх технологій у судово-медичну практику. Зазначено, що створення єдиної державної мережі судово-медичних установ із головним бюро забезпечить координацію та підвищить ефективність роботи експертів, особливо в умовах підвищеного навантаження.

Ключові слова: *судово-медична експертиза, державна політика, підвищення кваліфікації, незалежність експертів, реформа, централізація, кримінальне провадження, професійна підготовка, воєнні злочини, міжнародні стандарти.*

Постановка проблеми. Судово-медична експертиза відіграє ключову роль у забезпеченні правосуддя, надаючи незалежні та науково обґрунтовані висновки щодо обставин справи, що допомагає в ухваленні об'єктивних судових рішень. Якість та достовірність судово-медичних експертиз безпосередньо залежать від професійної підготовки експертів, їхніх знань і навичок. У сучасних умовах, коли реформи охоплюють усі сфери діяльності, питання підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів набуває особливої актуальності. Державна політика у цій сфері повинна бути спрямована не лише на створення умов для базової підготовки фахівців, але й на забезпечення постійного розвитку та удосконалення їхніх компетенцій від-

повідно до міжнародних стандартів та сучасних науково-технічних досягнень. Важливим аспектом є також забезпечення рівноправного доступу до можливостей підвищення кваліфікації та створення ефективних механізмів контролю за якістю підготовки експертів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та підпорядкування судово-медичних служб у різних країнах є однією з ключових тем для обговорення у науковій спільноті. Дослідники з різних країн, як і українські вчені, приділяють значну увагу розвитку цієї галузі. Наукові праці таких вчених, як В. Бачинський, Г. Кривда, О. Ламухіна, Г. Озернюк, С. Саханенко, С. Сорока, К. Ровинська, А. Усов, присвячені аналізу різних аспектів функціонування

судово-медичних служб. Також чимало робіт зосереджено на історії розвитку судово-медичної служби, включаючи праці С. Бондара, Б. Михайличенка, В. Шевчука, О. Гладіліної, Є. Гусаченка та В. Федчишина.

Наукові дослідження відіграють важливу роль у розвитку судово-медичної експертизи. Науковці аналізують історичний розвиток цієї галузі та формують основи для вдосконалення існуючих систем. Вони досліджують механізми взаємодії між різними інституціями, пропонують нові методи управління та вдосконалюють законодавство. Така робота допомагає розробляти сучасні підходи до підготовки судово-медичних експертів, адаптуючи їх до вимог сучасного правосуддя та науки.

Метою статті полягає в аналізі сучасної державної політики у сфері підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів, особливо в умовах зростаючого навантаження через війну.

Виклад основного матеріалу. В умовах війни в Україні суттєво зросло навантаження на судово-медичних експертів, особливо у прифронтових регіонах та областях, де здійснюють експертизи загиблих військових та цивільних осіб. Це вимагає швидкого реагування на нові виклики, зокрема документування воєнних злочинів та ідентифікації загиблих для національних і міжнародних судових процесів. У відповідь на це, Міністерство охорони здоров'я ініціювало реорганізацію системи судово-медичної експертизи. Важливою складовою цієї реформи є централізація управління та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів. Зокрема, створення єдиної державної мережі судово-медичних установ із головним бюро, якому будуть підпорядковуватися регіональні філії на основі комунальних закладів. Це рішення дозволить не тільки посилити координацію роботи експертів, але й забезпечити ефективний процес навчання і підвищення кваліфікації спеціалістів. Програми підвищення кваліфікації стануть обов'язковою складовою для експертів, спрямованою на вдосконалення їхніх професійних знань і навичок для роботи в умовах підвищеного навантаження та складних експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами.

У межах нашого дослідження розглянемо більш детально правовий статус судово-медичного експерта, закріпленій у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України, а також його роль та обов'язки в процесі кримінального провадження.

Згідно з КПК України, експерт у кримінальному провадженні – це особа, яка має наукові, технічні або інші спеціальні знання та відповідно до Закону України «Про судову експертизу» має право здійснювати експертизу, проводити дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини, пов'язані зі скоєнням кримінального правопорушення, і давати висновки з питань, що виникають у процесі кримінального провадження та стосуються її спеціальних знань [3].

Законодавством визначено, що особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого, не можуть бути призначені експертами. Це положення гарантує неупередженість та об'єктивність експертних висновків, забезпечуючи, щоб експерт діяв незалежно від впливу учасників процесу.

Експерт у межах своєї компетенції має наступні права:

- експерт має право ознайомитися з усіма матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження, аби здійснювати експертизу на основі повної інформації;

- якщо експерт вважає, що наданих йому матеріалів недостатньо для належного виконання його функцій, він може подати клопотання про надання додаткових зразків або інформації, необхідних для проведення досліджень;

- експерт має право бути присутнім під час процесуальних дій, які стосуються об'єктів або матеріалів дослідження, щоб безпосередньо спостерігати за обставинами, що можуть вплинути на результати експертизи;

- під час проведення експертизи експерт може включати у висновок відомості, виявлені в процесі дослідження, навіть якщо вони не стосуються безпосередньо питань, які йому поставлені. Це може бути важливо для справедливого розгляду справи.

- експерт має право ставити запитання особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, стосовно об'єктів і предмета дослідження, що допомагає в уточненні та правильному розумінні матеріалів;

- якщо експертиза не є службовим обов'язком експерта, він має право на винагороду за виконану роботу, а також на компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням експертизи та викликом для пояснень чи показань.

- у випадках, передбачених законодавством, експерт може подати клопотання про забезпечення власної безпеки, якщо його діяльність може призвести до загрози життю чи здоров'ю [1; 2].

Експерт також має низку обов'язків, яких він повинен дотримуватися при виконанні своїх функцій:

– експерт зобов'язаний особисто провести всі необхідні дослідження та надавати обґрунтований і об'єктивний письмовий висновок на підставі поставлених перед ним питань. У разі необхідності він має пояснити свій висновок під час судового засідання;

– експерт повинен забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження може призвести до пошкодження або знищення об'єкта, він зобов'язаний отримати дозвіл від особи, яка залучила його до експертизи;

– експерт не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі під час проведення експертизи, без згоди сторони кримінального провадження або суду. Це положення гарантує захист інформації та сприяє об'єктивності експертних висновків.

Якщо експерт виявляє обставини, що можуть вплинути на його неупередженість, він зобов'язаний повідомити про це сторону, яка залучила його, і відмовитися від проведення експертизи [8].

КПК також передбачає відповідальність експерта за надання неправдивого висновку або за відмову виконувати свої обов'язки без поважних причин. Це положення покликане забезпечити відповідальність експерта за його дії та сприяти наданню об'єктивних і правдивих висновків, що є важливим для кримінального правосуддя.

Таким чином, правовий статус судово-медичного експерта є важливою складовою кримінального процесу, що забезпечує об'єктивність та надійність експертизи, необхідної для вирішення кримінальних справ і встановлення справедливості.

Законодавча база, яка регулює діяльність судово-медичних експертів, передбачає чітку структуру щодо кваліфікації та атестації цих фахівців. Відповідно до статті 17 Закону України «Про судову експертизу», для присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів створюються експертно-кваліфікаційні комісії. Ці комісії функціонують при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [5].

У рамках реформи судово-медичної експертизи у 2019 році Міністерство охорони здоров'я України затвердило «Порядок проведення атеста-

ції лікарів». Це регламентує процес присвоєння кваліфікаційних категорій і забезпечує контроль за фаховим рівнем експертів. Проте існує низка проблем, які потребують вирішення, щоб гарантувати ефективність та незалежність діяльності судово-медичних експертів [6; 9].

Принципи державної політики у сфері підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів

1. Незалежність судово-медичного експерта. Незалежність судово-медичних експертів є одним із ключових принципів їхньої діяльності. Відповідно до законодавства, атестаційні комісії формуються при міністерствах та обласних адміністраціях, але існує ризик втручання у діяльність експертів з боку структурних підрозділів місцевих органів влади. Це може призвести до тиску на судово-медичних експертів через контроль їхньої професійної діяльності, що суперечить принципу незалежності, закріпленому у Законі України «Про судову експертизу». Зокрема, регіональні підрозділи можуть впливати на процес атестації, що створює загрозу втрати об'єктивності експертизи.

2. Фінансове забезпечення та соціальні гарантії. У статті 18 Закону України «Про судову експертизу» передбачено, що працівникам державних спеціалізованих установ, які мають кваліфікацію судового експерта, заробітна плата встановлюється на рівні не менше 10 розмірів прожиткового мінімуму. Однак, у 2018–2019 роках дію цієї норми було призупинено, що негативно вплинуло на матеріальне становище експертів. Відсутність належного фінансового забезпечення експертів у комунальних установах створює колізії між законодавчими нормами, що підриває мотивацію фахівців до професійного розвитку та може вплинути на якість судово-медичних досліджень.

3. Сучасне обладнання та методологічна підтримка. Для підвищення кваліфікації судово-медичних експертів необхідно забезпечити сучасне лабораторне обладнання та новітні методики досліджень. Застаріла матеріально-технічна база не дозволяє проводити експертизи на належному рівні, що впливає на точність і надійність висновків. Важливим аспектом є надання експертам можливості використовувати новітні технології та методи досліджень, включаючи нові підходи до аналізу біологічних матеріалів, що суттєво підвищить ефективність їхньої роботи.

4. Юридична підтримка та узгодженість законодавства. Зміни до Кримінального процесуального кодексу та розбіжності між

процесуальним законодавством і Законом України «Про судову експертизу» створюють правову колізію. Зокрема, стаття 69 КПК забороняє експерту самостійно збирати матеріали для експертизи, однак інші нормативно-правові акти не містять чіткого визначення, які саме матеріали не можна збирати. Це створює проблеми для експертів, оскільки вони можуть бути змушені виконувати дослідження на основі неповної інформації. Також необхідно узгодити положення щодо використання об'єктів дослідження під час експертиз, щоб забезпечити їхню цілісність і збереження.

5. *Гарантії професійної безпеки та відповідальності експерта.* Експерти повинні мати право на захист своїх професійних прав і безпеку під час виконання обов'язків. Згідно з чинним законодавством, експерт має право подати клопотання про забезпечення безпеки у випадках, коли його діяльність може спричинити загрозу життю чи здоров'ю. Також закон передбачає відповідальність експерта за надання завідомо неправдивих висновків, що забезпечує високі стандарти об'єктивності та точності у роботі судово-медичних експертів.

6. *Підвищення кваліфікації та міжнародна співпраця.* Удосконалення системи підготовки та атестації судово-медичних експертів є ключовим аспектом державної політики. Програми підвищення кваліфікації мають враховувати міжнародний досвід та новітні методи у галузі судово-медичних досліджень. Важливу роль у цьому відіграє участь України у міжнародних організаціях та обмін досвідом з іншими країнами, що дозволить підвищити рівень професіоналізму експертів.

7. *Реформування законодавства у сфері судово-медичної експертизи.* Закон України «Про судову експертизу», прийнятий у 1994 році, потребує суттєвих змін. Необхідно оновити положення закону, щоб врахувати сучасні реалії та вимоги до судово-медичної експертизи, забезпечивши чітке регулювання прав і обов'язків експертів, а також узгодити всі процесуальні питання із чинним законодавством [1; 7; 9].

Отже, державна політика у сфері підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів має ґрунтуватися на принципах незалежності, забезпечення належного матеріально-технічного та фінансового забезпечення, узгодженості законодавства та підвищення рівня кваліфікації експертів. Це дозволить створити сучасну і ефективну систему судово-медичних експертиз, яка сприятиме справедливому правосуддю та забезпеченню суспільної безпеки.

Основними засадами державної політики в цій галузі має бути:

1. *Ефективність.* Ефективність діяльності судово-медичних експертних закладів визначається їхньою здатністю надавати високоякісні експертні висновки з мінімальними витратами ресурсів. Основними аспектами ефективності є:

– компетентний персонал: сучасні судово-медичні експерти мають постійно підвищувати свою кваліфікацію. Це включає регулярне навчання, проходження тренінгів та семінарів, обмін досвідом з міжнародними колегами. Такий підхід забезпечує відповідність фахівців сучасним вимогам і стандартам у галузі судово-медичної експертизи;

– сучасне обладнання: модернізація матеріально-технічної бази закладів судово-медичної експертизи є ключовим аспектом підвищення ефективності. Високотехнологічне обладнання дозволяє проводити точні та детальні дослідження, що підвищує надійність та об'єктивність експертних висновків. Це включає закупівлю нових приладів, програмного забезпечення та оновлення існуючої інфраструктури;

– незалежність та об'єктивність: судово-медичні експерти повинні діяти незалежно від будь-якого зовнішнього впливу. Незалежність є ключовою умовою для забезпечення об'єктивності висновків. Це гарантується юридичними механізмами, що захищають експертів від тиску з боку правоохоронних органів або інших зацікавлених сторін;

– дотримання системи якості: впровадження стандартів ISO у судово-медичних лабораторіях сприяє забезпеченню високої якості проведених досліджень, що передбачає акредитацію лабораторій, впровадження процедур контролю якості та регулярні внутрішні і зовнішні аудити, що дозволяє підтримувати стабільний рівень надійності експертних послуг;

– вчасність і оперативність: ефективні заклади судово-медичної експертизи повинні надавати результати досліджень у стислі терміни, забезпечуючи своєчасне надання інформації правоохоронним органам та судовим інстанціям. Це важливо для вирішення кримінальних справ і прийняття рішень у максимально короткі строки, що зменшує ризики затримок у правосудді;

– співпраця з іншими органами: спільна робота з правоохоронними органами, судами та іншими медичними установами сприяє більш ефективному обміну інформацією та досвідом, що дозволяє розширити професійні знання

експертів, а також сприяє створенню єдиного підходу до вирішення складних кримінальних справ.

2. *Сталий розвиток.* Сталий розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів передбачає створення безперервного процесу навчання та розвитку персоналу: включає інвестиції в навчальні програми, що відповідають міжнародним стандартам, а також підтримку обміну досвідом між різними країнами;

3. *Інноваційність.* Використання сучасних технологій та інноваційних методів у судово-медичній експертизі є важливим аспектом розвитку галузі, зокрема впровадження нових методів ДНК-аналізу, судово-медичної хімії, токсикології та цифрових технологій для поліпшення якості та точності експертних висновків;

4. *Транспарентність та підзвітність.* Транспарентність процесів у судово-медичній експертизі є важливою умовою для довіри суспільства до результатів експертиз. Впровадження прозорих процедур контролю, звітності та можливості перевірки висновків сприяє підвищенню рівня відповідальності експертів;

5. *Міжнародна співпраця.* Активна міжнародна співпраця дозволяє підвищити рівень підготовки експертів та вдосконалити судово-медичні практики. Це включає участь у міжнародних конференціях, обмін досвідом, а також співпрацю з міжнародними організаціями, що працюють у сфері судово-медичної експертизи.

Реалізація цих засад сприятиме створенню сучасної та ефективної системи судово-медичної експертизи, яка відповідає міжнародним стандартам та забезпечує об'єктивність і надійність експертних висновків для правосуддя та суспільства.

Висновки і пропозиції. Незалежність судово-медичної експертизи є ключовим аспектом ефективності судово-правової системи. Втручання з боку місцевих органів влади, особливо у процес атестації судово-медичних експертів, може порушити принцип об'єктивності експертизи. Необхідно забезпечити повну незалежність експертів через централізацію та підпорядкування судово-медичних установ єдиному органу.

Фінансове забезпечення є основою для професійного розвитку судово-медичних експертів. Незадовільні матеріальні умови знижують мотивацію фахівців, що може негативно вплинути на якість експертних досліджень. Законодавчі норми щодо фінансування мають бути відновлені та відповідати реаліям сучасних викликів.

Сучасне обладнання та новітні методи необхідні для проведення точних і об'єктивних досліджень.

Впровадження сучасних технологій, включаючи ДНК-аналіз і цифрові методики, дозволить забезпечити якість і швидкість експертиз, особливо в умовах воєнного часу.

Юридична підтримка та узгодженість законодавства є необхідними для ефективної роботи судово-медичних експертів. Існують колізії між Кримінальним процесуальним кодексом і Законом України «Про судову експертизу», які ускладнюють роботу експертів. Необхідно переглянути та оновити законодавство для усунення цих невідповідностей.

Професійна безпека та відповідальність експертів мають бути чітко регламентовані, особливо під час виконання експертиз у складних умовах, таких як воєнні злочини. Законодавство повинно гарантувати захист експертів, що працюють у небезпечних умовах.

Пропозиції щодо створення ефективної системи судово-медичної експертизи, що відповідає міжнародним стандартам і забезпечуватиме надійність та об'єктивність висновків у рамках правосуддя:

1. Централізація судово-медичних установ із створенням єдиної державної мережі на чолі з головним бюро дозволить зміцнити координацію та підвищити якість судово-медичних експертиз. Це також полегшить процеси підвищення кваліфікації та контролю за діяльністю експертів.

2. Запровадження обов'язкових програм підвищення кваліфікації для всіх судово-медичних експертів із акцентом на сучасні методи досліджень та міжнародний досвід. Ці програми повинні бути адаптовані до вимог підвищеного навантаження, особливо у прифронтових зонах.

3. Оновлення матеріально-технічної бази через закупівлю новітнього обладнання для судово-медичних лабораторій. Високотехнологічне обладнання є ключем до проведення точних і деталізованих експертиз, особливо у випадках воєнних злочинів.

4. Підвищення рівня міжнародної співпраці. Розширення співпраці з міжнародними організаціями та участь у глобальних форумах дозволить Україні інтегруватися в міжнародні процеси обміну знаннями та досвідом, що підвищить рівень професіоналізму експертів.

5. Реформування законодавства у сфері судово-медичної експертизи, яке має бути узгоджене з Кримінальним процесуальним кодексом України. Положення законів повинні враховувати реалії сучасних викликів та гарантувати правову захищеність експертів.

Список літератури:

1. Бачинський В. Т., Мішалов В. Д., Ванчуляк О. Я. Порівняльна характеристика організаційно-методичних засад судово-медичних служб України та Молдови. *Судово-медична експертиза*. 2017. № 1. С. 13–16.
2. Кривда Г.Ф. Відвідування Центру судової медицини клініки медичного університету Лозанни (Швейцарія). *Судово-медична експертиза*. 2017. № 2. С. 110–111.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI: ред. від 18.10.2019. *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Озернюк Г. В. Регламентация судово-медичної експертизи в Україні та окремих країнах Європи. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. № 6. С. 11–15.
5. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 № 4038-XII : ред. від 17.10.2019. *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
6. Про узагальнення судової практики про застосування судами кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному судочинстві: постанова Пленуму вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.09.2011 р. № 8 : ред. від. 30.09.2011. *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v000874-0-11>.
7. Про умови оплати праці працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз : постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2011 № 314 URL: <http://surl.li/bqisc>.
8. Саханенко С. Є., Ровинська К. І. Проблеми організаційного забезпечення суду присяжних як елемент судового управління. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 2. С. 178–186.
9. Саханенко С. Є., Ровинська К. І. Судово-медична експертиза пов'язана з «лікарськими помилками» в Україні: організаційно-правовий аспект. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2022. Вип. 2 (28).

Kostenko Ye.Ya., Telendii A.A. STATE POLICY IN THE FIELD OF TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FORENSIC MEDICAL EXPERTS

The paper summarizes state policy in the field of training and professional development of forensic experts, considering current challenges, including the increased workload on the forensic system due to the war. Recommendations for improving state policy have been developed to ensure the independence, reliability, and professional competence of forensic experts. The current legal status of forensic experts is presented according to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Forensic Examination". Existing mechanisms of certification and professional development have been summarized, emphasizing the need for reform and centralization of forensic institutions' management to improve the quality of examinations. Steps are proposed for implementing professional development programs for forensic experts, providing modern equipment, financial support, and strengthening international cooperation for knowledge exchange and professional standard enhancement. It has been proven that ensuring the independence of forensic experts is fundamental to the objectivity and accuracy of their conclusions in criminal proceedings. The analysis showed that interference by local authorities in the certification process of forensic experts could threaten the impartiality of their activities, thus centralization of forensic institutions' management at the state level has been proposed. It is concluded that modern challenges, particularly the war in Ukraine, require the urgent reform of the training and professional development system for forensic experts. It is essential to develop mandatory professional development programs that consider international standards and implement new technologies in forensic practice. The creation of a unified state network of forensic institutions with a central bureau is noted as a key step to improve coordination and increase the effectiveness of experts, particularly in conditions of increased workload.

Key words: forensic examination, state policy, professional development, expert independence, reform, centralization, criminal proceedings, professional training, war crimes, international standards.